

ВСТУП

Сьогодні, як ніколи, увага вітчизняних істориків посилена до питання розвитку Східної Церкви на Заході, адже воно нам говорить про співіснування двох різних культур, менталітетів. Здається, зайвим є говорити про важливість цієї теми тоді, коли наша країна вголос заявляє про свою відкритість також і до західної культури. Нашим найближчим сусідом тут є польська держава. Однак, як це часто буває між народами, що мають спільний кордон, історичне минуле, іноді, займає дуже важливу роль в діалозі між ними; і це не для суперечок, а для того, щоб краще зрозуміти можливий спільний шлях.

Доля Православної Церкви на території Польщі, основну частину якої склали українці, початку ХХ ст. справді трагічна. Однак глибоке вивчення її тернистого шляху може допомогти богословам та історикам двох держав – України та Польщі, краще зрозуміти міжконфесійні та державні взаємини того часу. Цікаво, що в цій трагічній історії зустрілися не лише представники Православної та Римо-Католицької Церкви, а й також предстоятель греко-католиків Галичини – митрополит Андрей Шептицький; тут ми побачимо, по суті, його перші кроки в його багатющій екуменічній діяльності.

Хронологічні рамки, охоплені нашим дослідженням, є період між Першою та Другою світовими війнами, а саме: 1918-1939 рр. на території Речі Посполитої.

Отож, тема цієї дипломної роботи – «ревіндикація Польської Автокефальної Православної Церкви в Другій Речі Посполитій», де термін «ревіндикація» означає процес передачі майна Православної Церкви Римо-Католицькій в Польщі у першій половині ХХ ст. Фактично ми говоримо про акцію примусового навернення православного населення Польщі до римо-католицизму. Причинами якої стали політичні ідеї мононаціональної держави, яка хотіла убезпечити себе від тогочасних зовнішніх впливів.

Одразу ж зауважимо, що дослідники сповідують різні, а той суперечливі, підходи щодо питання ревіндикації Польської Автокефальної Православної Церкви в Другій Речі Посполитій. З поміж інших, ця проблема досліджувалася у роботах Ярослава Присташа, Олександра Свитича, Анатолія Шиша, Оксани Степанчук, Ярослава Швидченка, Ореста Купранця, Осипа Кравченюка, Григорія Купріяновича, Богдана Гудя, Миколи Кучерепа, Надії Стоколос, Анжея Хойновскі. У роботі ми використовували також матеріали Холмського архіву 1938 р. за редакцією Григорія Купріяновича та пастирські послання митрополита Андрея Шептицького.

В цих працях, зокрема йдеться про політику державного уряду Другої Речі Посполитої щодо колонізації так званих східних кресів (території сьогоденної західної України, Білорусії та Литви), уніфікації на цій споконвічно українській землі національних відмінностей. Також розглянуто три хвилі ревіндикаційної акції де її вершиною, як відомо, був травень-липень 1938 року. Саме тоді у прикордонних місцевостях Холмщини, Підляшшя та Волині розгорнулася офіційна, нічим не мотивована, брутальна за своїми методами ревіндикація. У роботі ми спробуємо детально показати, чим вона, власне мотивувалася, яке її глибоке історичне підґрунтя. Зокрема, ми звернули увагу на: процес проголошення Автокефалії Православної Церкви на етнічних українських землях у

Другій Речі Посполитій, окреслення її правового статусу та визначення її адміністративного устрою. З'ясовуючи причини ревіндикації православних маєтків на цій території, намагатимемось проаналізувати особливості цього процесу та його наслідки. І на кінець, звичайно, нас цікавитиме суспільна реакція світової спільноти на всі його хвили.

Поставлені нами завдання відобразилися в самій структурі нашої роботи. У першому розділі ми розглянемо правовий статус церков та релігійних організацій у Другій Речі Посполитій, посилаючись на правові акти, які регулювали життя Православної Церкви. У другому розділі роботи представимо основні причини ревіндикації 1918-1939 років. Ми будемо дуже раді, якщо наша скромна робота стане поштовхом до більшого зацікавлення цією проблематикою бодай на рівні суспільному, та сприяє розумінню потреби лікування ран минулого задля міцної єдності Церкви Христової.

ВИСНОВКИ

Як ми показали в даній роботі, відроджена Річ Посполита ХХ ст., була багатонаціональною та багатоконфесійною державою, тому на її території проживала велика кількість національних меншин, найчисельнішою з яких була українська. Саме тому у той час важливо було правильно врегулювати відносини між державою та Церквою. Згідно з Конституцією, всі громадяни мали право на вільне віровизнання, зміну або ж невизнання жодної з релігій, заборонено примусове навернення до будь-якої з них. Православна Церква й справді на юридичному рівні була визнана рівноправною з Католицькою, але тогочасна політика Польського уряду була спрямована на колонізацію та підпорядкування православних меншин.

З цією метою вперше питання автокефалії Православної Церкви було піднесено ще митрополитом Юрієм Ярошевським. Після відмови московського патріарха Тихона у наданні Православній Церкві самостійності, польський уряд приймає «тимчасові правила», у яких було детально розроблено адміністративний устрій Православної Церкви, а згодом Собор єпископів у Варшаві, перериває будь-які зв'язки з Москвою та проголошує автокефалію. Після смерті митрополита Юрія його місце зайняв Діонісій Валединський і Церву перейменовано на Польську Автокефальну Православну Церкву (ПАПЦ). Отримання автокефалії було значним кроком вперед у церковному житті, однак він отримав неоднозначну оцінку всередині самої Церкви: одні критикували Митрополита через надмірну вірність урядові, а інші були невдоволені тим, що польська влада почала активно втручатися у внутрішнє її життя.

У зв'язку з прийняттям автокефалії було внесено зміни до адміністративного устрою Православної Церкви. Найвища влада належала митрополитові, який мав чимало обов'язків: опікуватися митрополією, скликав Синод і краєві собори та керував ними, затверджував та висвячував єпископів, звертався до всієї Церкви в Польщі з наукою та пастирськими повчаннями, благословляв духовних та світських осіб за їхню працю на благо Церкви. Окрім Митрополита, до ієрархії влади входили також єпархіальні та вікарні єпископи, які обиралися Синодом Єпископів. «Положення про внутрішній устрій», як і прийняття автокефалії, також викликало хвилю невдоволення.

Далі після фактичного підпорядкування Православної Церкви, польський уряд розумів, що вона є небезпечною для нього тим, що виступала проти колонізації національних меншин. А це вже стало однією із головних причин ревіндикаційного процесу. Окрім цього, це було спричинено бажанням створити мононаціональну польську державу з

єдиною Католицькою Церквою та запобігти українізації, що загрожувала розпаду Речі Посполитої.

Сам ревіндикаційний процес проходив у три етапи. Перший етап домінував на Холмщині та Підляшші та був спрямований на асиміляцію слов'янських меншин, але характеризувався деякими поступками у мовній сфері. Тоді Римо-Католицька Церква конфіскувала чимало православних церков та парафіяльних будівель, усе майно Православної Церкви перейшло в підпорядкування польської держави. Значними виявилися й культурно-мистецькі втрати: до Російської імперії були вивезені церковні дзвони, коштовне начиння, бібліотеки й архіви.

Під час другої хвилі ревіндикації ставлення польського уряду до української меншин було вкрай негативним, а його політика полягала у повній асиміляції не поляків. У цей час у православних церквах активно впроваджувалася польська мова та культура. Тоді вже опір чинила не лише православна громадськість Польщі, але й православна верхівка. На відміну від другого етапу ревіндикації, під час третьої хвилі Православна Церква стала інструментом поширення польської мови та культури, було змінено систему підготовки священиків. Масово закривалися православні парафії, а священиків карали за служіння у цих церквах. Православна Церква була обвинувачена у русифікаційній та українізаційній політиці.

Ревіндикаційний процес відбувався у грубій формі і фактично був порушенням як Польської конституції так і усіх християнських норм. Тільки на 1918 рік було зачинено 104 храми, 55 знесено, а 36 храмів спалено.

Ревіндикація була рішуче розкритикована православними всього світу та спричинила неабиякий резонанс у всьому світі. Православні Канади, США, СРСР виступили проти знущань над Православною церквою. Собор єпископів Православної церкви у своєму меморандумі закликав припинити цю жорстоку несправедливість. Греко-Католицька Церква на чолі з митрополитом А. Шептицьким також виступила на захист православних у Польщі та гостро засудила знищення українських церков. Головні мотиви, якими керувався єпископ Андрей, – це захист християнських цінностей та вияв солідарності з переслідуваними.

Сподіваємося, що наша скромна робота пробудить зацікавлення в багатьох до нашого спільного минулого не дивлячись, чи воно «католицьке» чи «православне». Адже його пізнання має вести до відкриття істини, до позбавлення всіляких спекуляцій навколо україно-польських відносин.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА У ДРУГІЙ РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ	
1. Правний статус Церков та релігійних організацій у Другій Речі Посполитій	7
2. Проголошення автокефалії.....	8
3. Адміністративний устрій Православної Церкви.....	20
РОЗДІЛ II РЕВІНДИКАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС	
1. Причини ревіндикації.....	24
2. Проведення ревіндикаційного процесу.....	30
3. Суспільна реакція.....	41

ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	48
ДОДАТКИ.....	49